

Konsekvenser av utvidet vern av Jotunheimen nasjonalpark for lokal identitet

Marit Vorkinn, Statsforvalteren i Innlandet

Kilde: [Nasjonalbiblioteket](#)

Innhold

1. Bakgrunn – prosess for utvidelse av eksisterende nasjonalparker i Nord-Gudbrandsdal	3
2. Metode og definisjoner	4
2.1 Hva er identitet?	4
2.2 Metode for utredningen	6
3. Tidligere studier og prosesser	6
3.1 Lokal tilhørighet, bruk og synspunkter på framtidig forvaltning av Reinheimenområdet	6
3.2 Lokal tilhørighet, bruk og synspunkter på framtidig forvaltning av Breheimenområdet	8
3.3 Studier i Skjåk kommune etter at store verneområder var opprettet	8
3.3.1 Allmenningsrett og naturvern i Skjåk	8
3.3.2 Hvordan endrer nasjonalparkvern en kommunes utviklingsstrategier? - Skjåk	9
3.4 Synspunkter på eksisterende vern blant lokalbefolkningen i Nord-Gudbrandsdal	9
3.5 Færder nasjonalpark – lokalt initiativ og nasjonale verdier	11
4. «Moderne» bruk av utmarka i Øystre Slidre og Vågå kommuner	11
5. Rettighetsforhold i utredningsområdene	13
5.1 Langmorkje Allmenning	14
6. Samla vurdering	15
Referanser	17

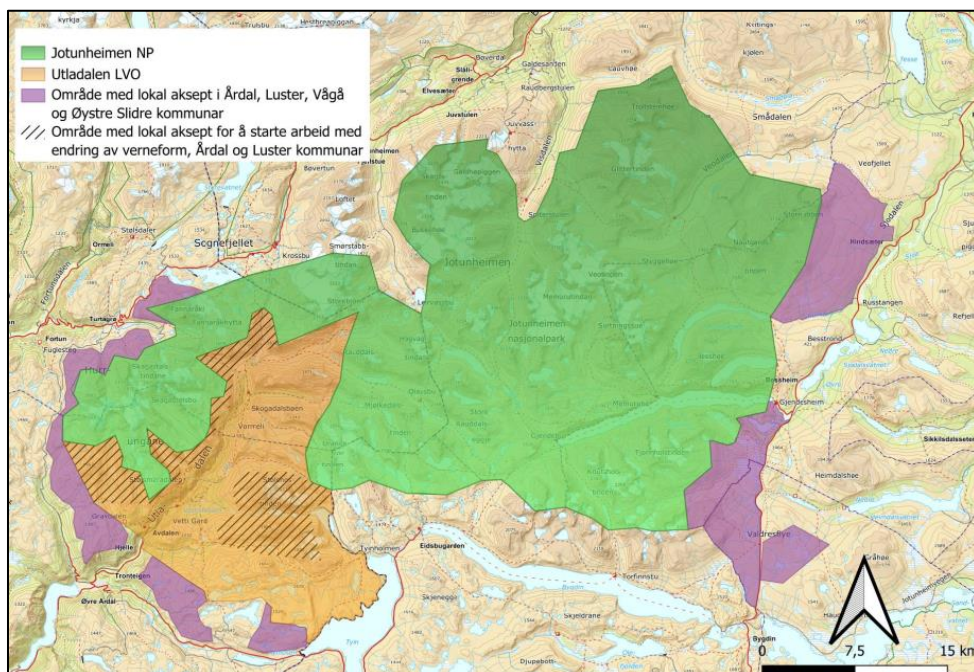
1. Bakgrunn – prosess for utvidelse av eksisterende nasjonalparker i Nord-Gudbrandsdal

Statsforvalteren i Innlandet fikk i 2021 i oppdrag fra Miljødirektoratet å avklare lokal aksept for å utrede utvidelser av Jotunheimen nasjonalpark, arealer mellom Jotunheimen og Langsua nasjonalpark, samt Dovre nasjonalpark.

Statsforvalteren gjennomførte relativt omfattende prosesser i Dovre, Vågå, Lom, Sel, Nord-Fron, Øystre Slidre og Vang kommuner. Det ble gjennomført møter med kommunepolitikere og -administrasjon, grunneiere, næringsliv og ulike interessegrupper i de aktuelle kommunene om naturverdiene og konsekvenser og fordeler med et eventuelt vern. Et viktig premiss for en utredning av vern var at kommunene hadde mulighet til å trekke seg fra prosessen på det tidspunktet de måtte ønske.

Kommunene behandlet saken i kommunestyrene i perioden oktober 2022 (Dovre) til mars 2023 (Lom). Seks av syv kommuner avslo helt å gå videre med en nærmere utredning om vern. Unntaket var Vågå kommune som var positive til utredning av deler av utvidelsesforslaget. Etter kommunevalget i 2023 ble saken tatt opp på nytt i Øystre Slidre. Det nye kommunestyret vedtok da å sette i gang en verneplanprosess for en begrenset del av arealet som opprinnelig ble foreslått som vern fra Statsforvalteren i Innlandet.

En tilsvarende prosess ble gjennomført av Statsforvalteren i Vestland for mulige utvidelser av Jotunheimen i kommuner i Vestland fylke. Status for videre utvidelsesplanprosesser er vist i figur 1.

Figur 1. Områder der det er igangsatt verneplanprosesser for å utvide Jotunheimen nasjonalpark, og områder der endring av verneform fra landskapsvernområde til nasjonalpark utredes

For å utrede verneverdier og belyse konsekvenser av et vern blir det gjennomført utredninger for følgende tema:

- Vegetasjon/fauna
- Landskap/kvartærgeologi
- Landbruk, tamrein, jakt og fiske, veger, bygninger/anlegg
- Annen næringsutvikling
- Motorferdsel
- Reiseliv og friluftsliv
- Lokal identitet
- Kulturminner

Dette notatet belyser konsekvenser av utvidet vern av Jotunheimen nasjonalpark for lokal identitet

2. Metode og definisjoner

2.1 Hva er identitet?

Begrepet identitet brukes innen flere fagfelt, og med ulike [definisjoner](#). Kort sagt kan identitet defineres til å være det settet av verdier, normer og erfaringer vi benytter for å skape mening med og tilhørighet til omverdenen.

Om det ikke finnes én felles definisjon, er det enighet om noen fellestrekk ved identitet:

Det skilles for det første mellom individuell og kollektiv/kulturell identitet. Kulturell identitet handler om å identifisere seg med ei gruppe, og de ideer, verdier, kunnskap og normer som er spesifikke for denne gruppa.

Økende globalisering gjør verden stadig mindre, og vi mottar kulturelle impulser fra en langt større omverden enn tidligere. Økende mobilitet, både fysisk og teknologisk (via internett) gjør at vi nå er mindre stedbundne, og med større muligheter til å finne fellesskap på tvers av geografiske avstander ([Globalisering og kulturell identitet - Kommunikasjon og kultur 1 - NDLA](#)). Det enkelte individ kan i dag være knyttet til flere fellesskap med ulike kulturer samtidig, og dermed vektlegge ulike sider av den individuelle identiteten i ulike sammenhenger.

Det er videre enighet om at identitet ikke en statisk enhet. Identiteten, både den individuelle og kollektive, utvikler seg over tid i et samspill. Individer bruker de kulturelle meningssystemene for å tolke informasjon fra omverdenen og skape mening i sine liv, men samtidig er det slik at kulturelle meningssystemer skapes, påvirkes og endres gjennom individuelle handlinger.

Prosessene som nevnt over påvirker også den «lokale identiteten». Tidligere, da folks mobilitet var liten, utgjorde bygdene samfunn der den kollektive identiteten var sterk. Økende mobilitet og globalisering fører til at den kollektive identiteten svekkes. Allerede i 2002 ble det reist spørsmål om det lenger finnes en egen «fjellbygdidentitet» (Forberg 2002):

«Fjellet er i dag ein viktig arena for rekreasjon og fritid også for bygdefolk, og det er ikkje anna å vente enn at dei store endringane som har skjedd i fjellbygdene dei siste tiåra også har påverka den kulturelle identiteten til slike samfunn

....

Mangfaldet av sosiale- og kulturelle identitetar i fjellbygdene er såleis mykje større nå enn nokon gong før. Det er ikkje lenger eit ein til ein forhold mellom stad og identitet

.....

Sjølvsamt blant dei som bur fast i ei fjellbygd er det i dag berre eit lite mindretal som hentar vesentlege delar av inntekta si frå utmarka. Koplingane mellom kulturell identitet og arbeidslandskapet utmarka var i eldre tid blir derfor svekte».

Materielle/funksjonelle verdier vs. symbolverdier

Hvilke konsekvenser et vern vil ha for lokalbefolkningen avhenger av hvordan vernet påvirker den faktiske bruken og eksisterende rettigheter. Hva som til enhver tid defineres som "rett" bruk i et område henger nøye sammen med hvem som blir og har blitt bevilget "rettigheter" til eller i et område (Strand et al. 2013).

Men konsekvensene av et vern avhenger også av hvordan vernet påvirker symbolske verdier. Et eksempel på slike symbolverdier finnes i kulturminnelova fra 1978: *"Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, **herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til**"* (vår utheving). Dvs. at kulturminneverdiene i et område ikke trenger å være knyttet til områdets fysiske egenskaper, men til den symbolske verdien området har.

Innen naturforvaltningen har symbolverdier i liten grad vært vurdert. I «Ny landsplan for nasjonalparker» (NOU 1986:13) nevnes nasjonalparkenes betydning for nasjonal identitet, og det vises til at *«en veksling mellom levende kulturlandskap og naturlandskap tilfører området økt opplevelsesverdi»*. I den påfølgende stortingsmeldingen (St.meld. nr. 62 (1991-92)) Ny landsplan for nasjonalparker og andre større verneområder i Norge er kulturminnehensyn omtalt, men kun som fysiske elementer i landskapet.

I noen verneplanprosesser på tidlig 2000-tall, som Breheimen og Reinheimen, ble det imidlertid gjennomført relativt omfattende utredninger både av kulturell og individuell identitet knytta til de foreslåtte verneområdene

Individuell stedstilhørighet

Stedstilhørighet hevdes å oppstå hos individer som har overveiende positive opplevelser og erfaringer knyttet til et bestemt område. Det er en tilhørighet til et fysisk område i motsetning til et samfunn, avhengig av individets personlige erfaringer. *«For de som har tilknytning til området gjennom nåtidig eller tidligere virksomhet, vil landskapet, kulturminner og kulturhistorie ha en sterk affektiv verdi»* (Fageraas 2021). Det er hevdet at en slik stedstilhørighet omfatter omsorg og omtanke for det spesielle stedet en har tilhørighet til (Relph 1976).

2.2 Metode for utredningen

I forbindelse med opprettelsen av Reinheimen og Breheimen nasjonalparker ble det som nevnt gjennomført utredninger både av kulturell og individuell identitet knyttet til de foreslåtte verneområdene. Det ble bl.a. gjennomført spørreundersøkelser blant et representativt utvalg av de bosatte i de berørte kommunene.

Slike spørreundersøkelser er ikke gjennomført nå. De foreslåtte utvidelsene av Jotunheimen nasjonalpark omfatter for det første begrensa arealer. En utvidelse av Jotunheimen nasjonalpark representerer heller ikke et nytt forvaltningsregime for de to berørte kommunene. Jotunheimen nasjonalpark ble oppretta allerede i 1980, slik at i Vågå kommune har områdene vest for Sjødalen hatt status som nasjonalpark i mer enn 40 år. Øystre Slidre har riktignok ikke arealer i nåværende Jotunheimen nasjonalpark, men kommunene har arealer i Langsua nasjonalpark som ble oppretta i 2011.

I tillegg har det vært begrensa ressurser til rådighet for utredningen. Vurderingen av konsekvenser for lokal identitet av det foreslåtte utvidelsesforslaget er derfor basert på en gjennomgang av relevant faglitteratur og dokumentstudier.

3. Tidligere studier og prosesser

3.1 Lokal tilhørighet, bruk og synspunkter på framtidig forvaltning av Reinheimenområdet

Som grunnlag for å vurdere vern av Reinheimen nasjonalpark ble det i 2002 gjennomført en spørreundersøkelse blant lokalbefolkningen i de seks kommunene som er berørt av forslaget til verneplan (Norddal, Rauma, Lesja, Vågå, Lom og Skjåk)¹ (Vorkinn 2002). Undersøkelsen ble med andre ord gjennomført før ordningen med lokal nasjonalparkstyrer ble innført i 2010. I 2002 var det fortsatt en forvaltningsmodell der Fylkesmennene var forvaltningsmyndighet. Resultatene må vurderes i lys av dette.

De fleste av de som var med i undersøkelsen syntes det er viktig å ta vare på naturen i Reinheimen-området, men det er ulike syn på hvordan dette best kan gjøres. Kanskje noe overraskende var det vel halvparten av lokalbefolkningen som mente at det var nødvendig å verne Reinheimen som nasjonalpark/landskapsvernområde for å være sikker på at naturen i området ikke blir ødelagt. Men her var det store forskjeller mellom kommunene. Mens ca. 60% i Vågå, Lom, Norddal og Rauma mente dette, gjaldt det bare 35-40% i Skjåk og Lesja.

Et vern syntes ut fra svarene i undersøkelsen å kunne føre til endringer for områdenes opplevde verdi og for faktisk bruk. Tre fjerdedeler svarte at de trodde at de ville bruke området som før, selv om det ble vernet, mens om lag 10% mente de ville bruke området mindre. Om lag en fjerdedel av lokalbefolkningen mente at for dem personlig ville Reinheimen-området få mindre

¹Det ble i tillegg utarbeidet en rapport om områdenes kulturelle identitetsverdier, men denne har ikke vært tilgjengelig: Forberg, S.: Forvaltning av Reinheimen og lokal kulturell identitet i Nord-Gudbrandsdalen. Utrykt konsekvensutgreiing for Fylkesmannen i Oppland, 2001.

verdi dersom det ble vernet som nasjonalpark eller landskapsvernområde, mens en like stor andel mente at området vil få større verdi.

Det ble identifisert tre ulike former for tilknytning til Reinheimen-området i undersøkelsen:

Det fantes for det første en tilknytning basert på grunneierskap og rettigheter. Som forventet samvarierte denne med ønsker om å opprettholde dagens forvaltning av Reinheimen-området og kommunalt selvstyre. En sannsynlig årsak til dette er frykt for tap av rettigheter. Dette er i samsvar med en undersøkelse blant grunneiere som ville bli berørt av utvidelsesplanene for Rondane nasjonalpark. Her fant en at jo mer økonomisk avhengig respondentene var av utmarkas ressurser, desto mer negative var de til forvaltningens arbeid (Kaltenborn & Thorsberg 1998). Den følelsesmessige reaksjonen på et vern av Reinheimen var også stor blant de med rettigheter i området. Hele 44% ga uttrykk for at de ville føle at Reinheimen-området ville få mindre verdi dersom det ble vernet som nasjonalpark eller landskapsvernområde, sammenlignet med "kun" 15% blant de uten slike rettigheter.

Den andre formen for tilknytning er tilknytningen til kommunen, som ut fra tidligere undersøkelser i samme område (Vorkinn & Riese 2001) synes å være en tilknytning til det sosiale miljøet og den kulturelle identiteten i lokalsamfunnet. Denne formen for tilknytning slår også ut i motstand mot vern, og ønsker om lokalt selvstyre. Denne reaksjonsmåten har sannsynligvis røtter i det gamle motsetningsforholdet mellom utkantsamfunn og storsamfunnet.

En annen viktig kulturell modell i mange utkantsamfunn er at naturens verdi er knyttet til bruk. Eldre tiders bruk blir generelt høyt verdsatt. I Reinheimen ga dette utslag i at områder med kulturminner (vassrenner, reinsgraver, steinbuer) ble verdsatt høyere enn "uberørte" naturområder. Det var også stor enighet om at den tradisjonelle bruken av Reinheimen ikke gjør noen skade på naturen. De med sterk tilknytning til kommunen var også mer positive til nye former for bruk av Reinheimen-området, selv om det medfører inngrep.

Den tredje formen for tilknytning som ble identifisert for Reinheimen var den følelsesmessige tilknytningen til enkeltområder. Denne ser i overveiende grad ut til å være individuell og erfaringsbasert. Knappt halvparten (46%) av de spurte oppga at det var en spesiell del av Reinheimen-området som de kjente seg ekstra knyttet til. Det er hevdet at en slik stedstilhørighet omfatter omsorg og omtanke for det spesielle stedet en har tilhørighet til (Relph 1976). I en undersøkelse i Skjåk kommune i forbindelse med planene for utbygging av Øvre Otta (Vorkinn & Riese 2001), syntes dette å bli bekreftet ved at de med sterk stedstilhørighet var mer negative til en utbygging enn de uten en slik tilknytning.

I undersøkelsen om vern av Reinheimen var det mest påfallende resultatet at stedstilhørighet *ikke* hadde signifikante utslag i forhold til hvem som foretrekkes som forvaltningsmyndighet i Reinheimen-området. Mens de to andre tilknytningsformene samvarierte markert med ønsker om lokalt selvstyre, fant en ikke dette for den følelsesmessige stedstilknytningen. Én mulig forklaring på dette er at vernet for mange av de med sterk tilknytning til enkeltområder representerte et dilemma; De slapp framtidige inngrep i området, men var likevel ikke helt komfortable med at forvaltningen ble overtatt av et sentralt forvaltningsorgan.

3.2 Lokal tilhørighet, bruk og synspunkter på framtidig forvaltning av Breheimenområdet

En tilsvarende undersøkelse i kommunene Skjåk, Lom og Luster ble gjennomført under verneplanprosessen for Breheimen (Koppen & Stokke 2008). Også her ble lokale tilknytningen til området og den lokale bruken av området til friluftsliv og næring kartlagt.

Lokalbefolkningen viste seg å være delt om lag på midten i synet på om "Breheimen-Mørkridsdalen" burde vernes. 40 % mente det er viktig å verne området, men like mange mente at vern ikke var viktig i det hele tatt fordi området blir godt nok forvaltet i dag. *«Motstanden gjør seg spesielt gjeldende blant de som har tilknytning til landbruksnæringen, spesielt når det gjelder oppfatninger av konsekvensene av et eventuelt vern på landbruket.»*

Som i Reinheimen-undersøkelsen ønsket de som har bruks- eller eiendomsrettigheter innenfor "Breheimen-Mørkridsdalen" i større grad lokal forvaltning og så i mindre grad behovet for vern enn de som ikke har slike rettigheter.

Hovedkonklusjonen fra undersøkelsen er at et eventuelt vern av Breheimen ser ut til å ha marginal betydning for lokalbefolkningen sin bruk av området. Et vern ser ut til å få større betydning for områdets opplevde verdi, noe som kan tyde på at vernestatusen har en symbolsk betydning i både negativ og positiv retning. *«Mens 21,7 % svarte at et vern antakelig vil redusere områdets verdi, mente 22,1 % at et vern ville gi området større verdi.»*

3.3 Studier i Skjåk kommune etter at store verneområder var opprettet

På 2000-tallet ble en rekke verneområder opprettet helt eller delvis innenfor Skjåk kommune (2005: Honnsrøve naturreservat, 2006: Reinheimen nasjonalpark med tilhørende landskapsvernområder, 2009: Breheimen nasjonalpark med tilhørende landskapsvernområder, 2013: Einstullie naturreservat).

I perioden etter vernet ble det gjennomført flere studier av hvordan vernet hadde påvirket lokalsamfunnet.

3.3.1 Allmenningsrett og naturvern i Skjåk

En masteroppgave fra NMBU (Reiten 2013) belyste hvordan verneforskriftene påvirket den faktiske bruken av verneområdene og holdninger til vernet blant de allmenningsberettigede i Skjåk (virkesrett, beite og seter, jakt og fiske). Dvs. den gruppen i lokalsamfunnet som har materielle rettigheter i verneområdet, og som i undersøkelsen som ble gjennomført før vernet (jfr. avsnitt 3.1) var den mest skeptiske gruppen til et vern.

Bruksrettene i seg selv ble ikke innskrenket i verneforskriftene. Undersøkelsen viste likevel at verneforskriftene kunne vanskeliggjøre utøvelsen av rettighetene, f.eks. ved at det ble begrensninger på bruk av motorbåt ved fiske. De allmenningsberettigede opplevde også å bli umyndiggjort: *«Det er imidlertid tydelig at vernet oppleves som et stort overtramp, tap av tillit og umyndiggjøring, når forvaltningen blir lagt til sentrale myndigheter.»*

3.3.2 Hvordan endrer nasjonalparkvern en kommunes utviklingsstrategier? - Skjåk

En studie som fulgte utviklingen i Skjåk over flere år (Hidle 2019) hadde et bredere tilnærming enn kun de allmenningsberettigede, og fulgte prosessene i lengre i tid etter vernet.

Studien viser at til tross for stor motstand mot vernet i utgangspunktet, ble nasjonalparkene likevel en utløsende faktor for et strategisk skifte innen lokalsamfunnsutvikling i kommunen. Etter at verneområdene var opprettet dreide fokuset over på de muligheter nasjonalparkene kunne ha for arbeidsplasser og befolkningsvekst.

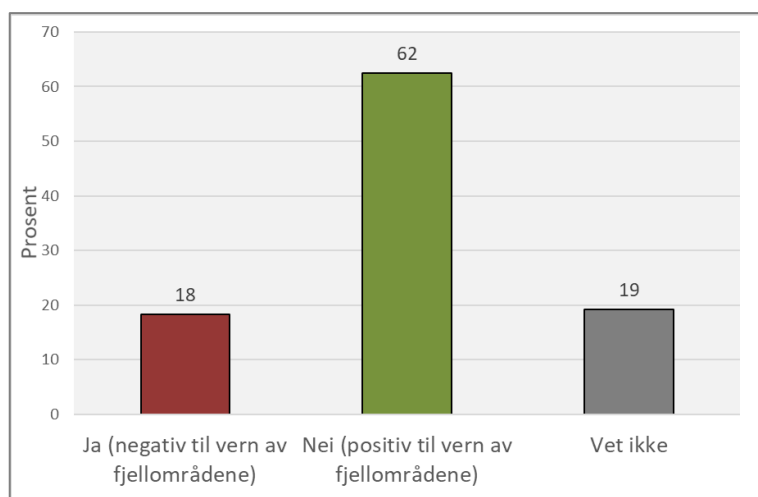
Men etter hvert, når befolkningsnedgangen i kommunen likevel fortsatte, ble det en økende skepsis til satsingen:

“The process in Skjåk opened up the field of rural place development for discussion, new relations building, new ideas, and new rhetoric. It was a process that focused on the communal, the co-operative, and dynamic intentions and needs (Boelens and de Roo, 2014). The new strategy was based on a story about attractiveness, attention and competence, to mention some of the overriding perspectives. New projects were established under this umbrella of ideas in the municipality's master plan. However, over time, the idea seemed to fade out and a growing scepticism was grounded in the fact that the decrease in population continued despite several initiatives to prevent it. The structural forces that many rural municipalities in Norway and elsewhere are facing seem to overshadow the local will of development that was evident immediately after the establishment of the national parks. In other words, the local threat against the local process of change is actually its own unfulfilled purposeful goals”.

3.4 Synspunkter på eksisterende vern blant lokalbefolkningen i Nord-Gudbrandsdal

Nasjonalparkriket Reiseliv AS har i løpet av de siste årene kvalifisert seg for Innovasjon Norges merkeordning «Bærekraftig reisemål». Som et ledd i dette arbeidet ble det i 2021 gjennomført en undersøkelse blant innbyggere i reisemålet Nasjonalparkriket (Skjåk, Lom, Vågå, Sel, Dovre og Lesja kommuner) (Vorkinn 2021). Undersøkelsen omfattet også synspunkter eksisterende vern.

Undersøkelsen viser at det var en kanskje overraskende liten andel (18%) som mente at Nord-Gudbrandsdalen ville vært bedre tjent med at fjellområdene i Nord-Gudbrandsdalen ikke var vernet.

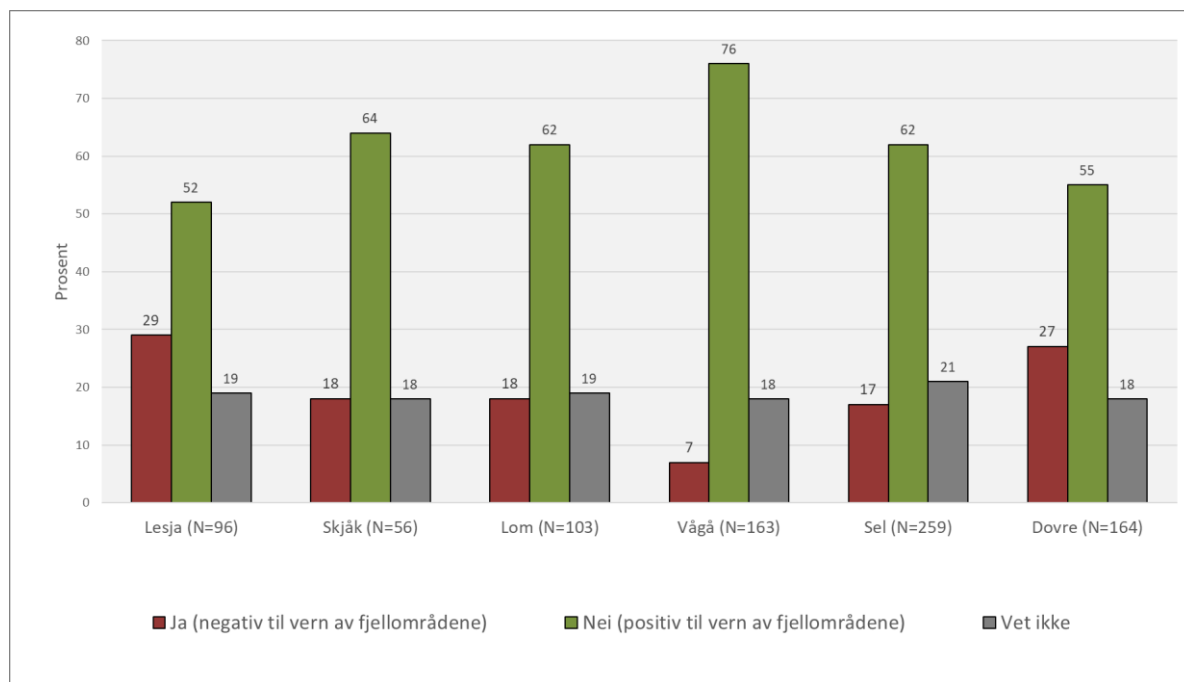
Figur 2. Alt i alt, mener du at Nord-Gudbrandsdalen ville vært bedre tjent med at fjellområdene i Nord-Gudbrandsdalen ikke var vernet?

De som er negative til vern av fjellområdene begrunner dette i hovedsak med begrensninger på hvordan områdene kan brukes til friluftsliv, reiseliv og landbruksdrift, og manglende lokal innflytelse på forvaltningen.

De som er positive til vernet begrunner dette i all hovedsak med ivaretaking av naturverdiene, og at en gjennom vernet unngår nedbygging og skadelig bruk. Hyttebygging trekkes fram av flere. I tillegg peker noen på at de vernede områdene er en kvalitet som trekker folk til regionen.

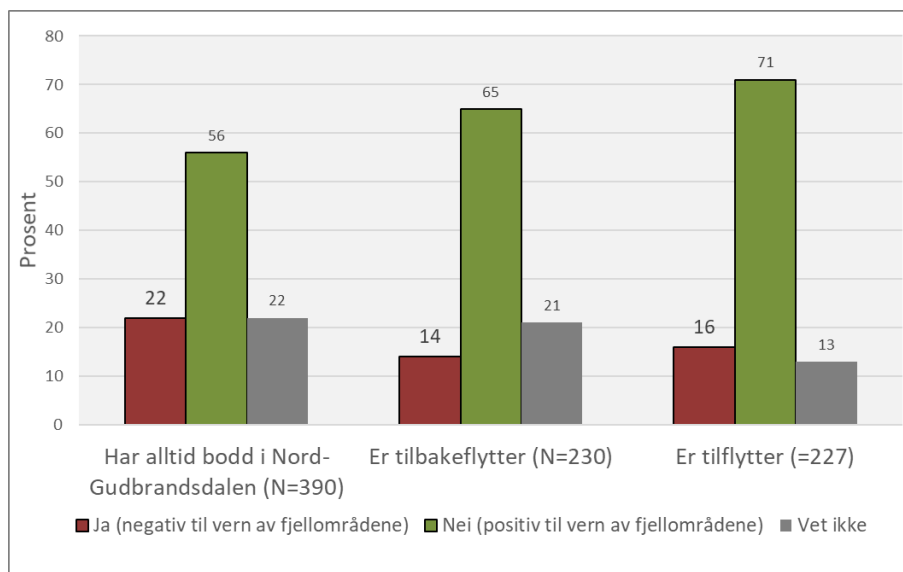
Men det er viktig å ta i betraktning at ikke alle som er negative til vernet mener at det skal være frislipp av bruken, og ikke alle som er positive til vernet mener at all bruk skal forbys. Flere nevner at en må få til en balanse mellom bruk og vern.

Holdningene varierte også noe mellom kommunene. Innbyggerne i Vågå er de mest positive til at fjellområdene er vernet. Tre fjerdedeler er uenige i påstanden om at Nord-Gudbrandsdalen ville vært bedre tjent med at fjellområdene i Nord-Gudbrandsdalen ikke var vernet (71%). Dovre og Lesja ligger i andre enden av skalaen, ved at 27-29% mener at regionen ville vært bedre stilt dersom fjellområdene ikke var vernet.

Figur 3. Alt i alt, mener du at Nord-Gudbrandsdalen ville vært bedre tjent med at fjellområdene i Nord-Gudbrandsdalen ikke var vernet?

I undersøkelsen ble det skilt mellom de som alltid har bodd i Nord-Gudbrandsdalen, de som er tilbakeflyttere (vokst opp i Nord-Gudbrandsdalen men som har bodd utenfor regionen en periode) og de som er tilflyttere. Innflytterne var mest positive til vernet, mens de som alltid har bodd i Nord-Gudbrandsdalen var mest negative. Men også i denne gruppen er mer enn halvparten positive til vernet.

Figur 4. Alt i alt, mener du at Nord-Gudbrandsdalen ville vært bedre tjent med at fjellområdene i Nord-Gudbrandsdalen ikke var vernet?

3.5 Færder nasjonalpark – lokalt initiativ og nasjonale verdier

Færder nasjonalpark er en kystpark, og området har hatt et stort brukspress over lang tid. Utsiktene til en langsiktig og god forvaltning av området var sannsynligvis en hovedårsak til at opprettelsen av Færder nasjonalpark ble møtt med stor entusiasme i befolkningen.

I en oppsummering av verneplanprosessen (Meyer og Strandli 2021) pekes det på at det tidlig ble klart at en nasjonalpark i dette området måtte finne «melodiene» i den folkelige identiteten. «Uten befolkningens store kjærlighet til kysten sin hadde det neppe blitt noen nasjonalpark. Og det skulle vise seg at folket ville ha nasjonalparken og drahjelpen den gir til langsiktig sikring av de verdiene de er glade i – som svabergene, kulturminnene og forfedrenes tufter, slåttemark og hagemarker».

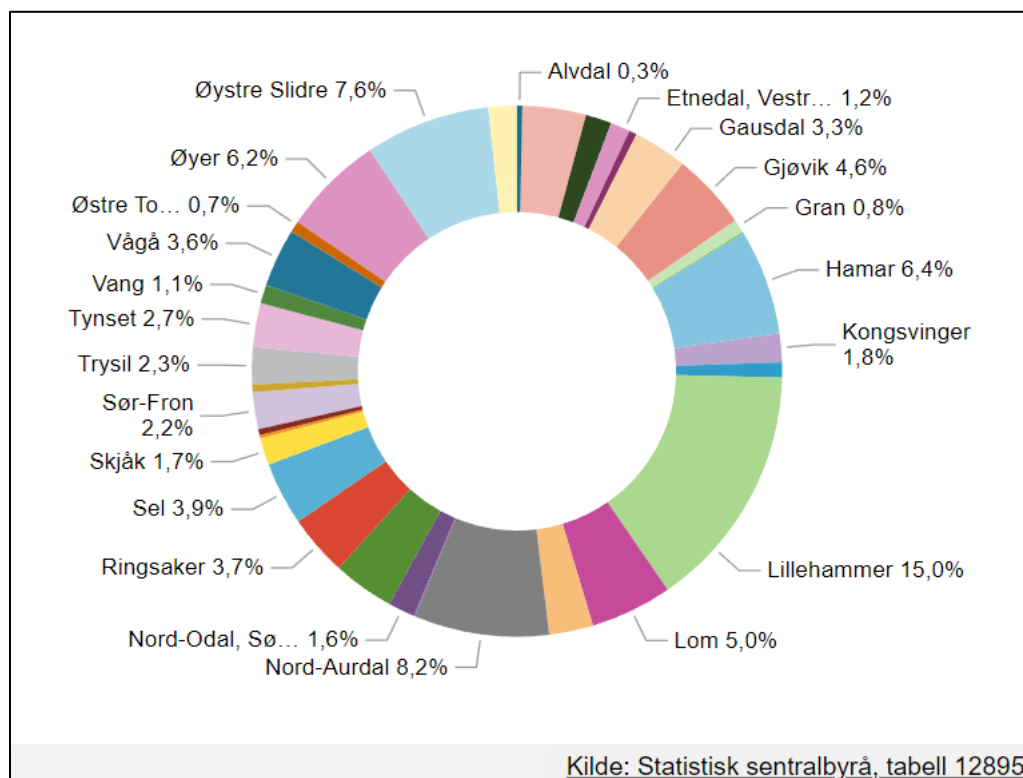
4. «Moderne» bruk av utmarka i Øystre Slidre og Vågå kommuner

Områdevern blir ofte vurdert som en motsetning til den tradisjonelle landbruksdrifta. Reiseliv er en mer «moderne» form for utmarksbruk. Reiselivets hovedbruk av utmarka er i form av opplevelser. Et vern vil medføre at det legges begrensninger på hvilken infrastruktur som tillates i et område². Men et vern sikrer også at selve grunnlaget for det naturbaserte reiselivet, opplevelsesmulighetene, bevares. Motsetningen mellom reiseliv og områdevern vil derfor kunne være mindre enn mellom vern og landbruksdrift.

Både Vågå og Øystre Slidre har lange reiselivstradisjoner (se reislivsutredningen), og reiselivet er en viktig næring i begge kommuner. Målt i antall overnattinger på kommersielle

² Regelverket for motorferdsel i utmark er strengt også utenfor verneområder. I noen tilfeller er det strengere enn verneforskriftene.

reiselsbedrifter Øystre Slidre den tredje største reiselskommunen i Innlandet, med Vågå på 12. plass.

Figur 5. Andel overnattinger pr. kommune 2023. Bostedsland – i alt. Kilde: [Innlandsstatistikk](#)

Både Vågå og Øystre Slidre benytter nasjonalparkstatusen for å fremme verdiskaping. Begge kommunene er medlemmer i [Norges nasjonalparkkommuner](#). Foreningens formål er å «stimulere og bidra til lokal verdiskaping og næringsutvikling. Det gjøres med grunnlag i merkevaren Norges nasjonalparker». Det er Miljødirektoratet som etter søknad tildeler en slik status, og kommunene må oppfylle visse [kriterier](#) for å få status som nasjonalparkkommune.

De to kommunene har også gitt sin tilslutning til andre nasjonale tiltak og sertifiseringer som [Nasjonal turistveg Valdresflye](#) og [Nasjonal turiststi Besseggen](#).

Oppland fylkeskommune initierte i 2005 et regionalt utviklingsprosjekt med visjon om å utvikle Nord-Gudbrandsdalen til Nord-Europas ledende nasjonalparkregion. Etter prosjektperioden ble satsingen videreført i form av en regional reiselsorganisasjon; [Nasjonalparkriket AS](#). Organisasjonen er nå i en prosess for sammenslåing med Visit Lillehammer og Visit Mjøsa for å etablere et nytt og større destinasjonsselskap. Nasjonalparkene vil imidlertid fortsatt være sentrale i markedsføringssammenheng.

Visit Valdres har Langsua nasjonalpark og Jotunheimen nasjonalpark som to av åtte «[Signaturopplevelser i Valdres](#)». I Vågå er det også private reiselsaktører som har tatt i bruk nasjonalparkbetegnelsen i bedriftsnavnet; [Vågå nasjonalpark AS](#).

Vågå er også sentrum for nyere former for utmarksbruk. Allerede i 1992 ble [Rikssenter for hang- og paragliding](#) åpnet i Vågå kommune. Forholdene for seilflyging er også sjeldent gode. Hvert år siden 1989 har Drammen flyklubb i samarbeid med andre klubber arrangert seilflytreff, [Vågå](#)

[Wavecamp](#). Fra 2003 ble arrangementet også åpnet på generell basis for internasjonale deltagere. På hjemmesidene for arrangementet beskrives lokaliteten slik: *“The camp is the most significant mountain and wave-camp in Scandinavia”*.

Elva Sjøa er en internasjonalt anerkjent padleelv. I over 35 år har flere selskaper tilbudt guida raftingturer i elva. Hovedaktiviteten er basert i Sel kommune, men også deler av strekningen i Vågå kommune brukes til rafting- og padleturer.

5. Rettighetsforhold i utredningsområdene

Rettighetsforholdene i utmarka har vist seg å påvirke hvordan et vern oppfattes, jfr. kapittel 3.

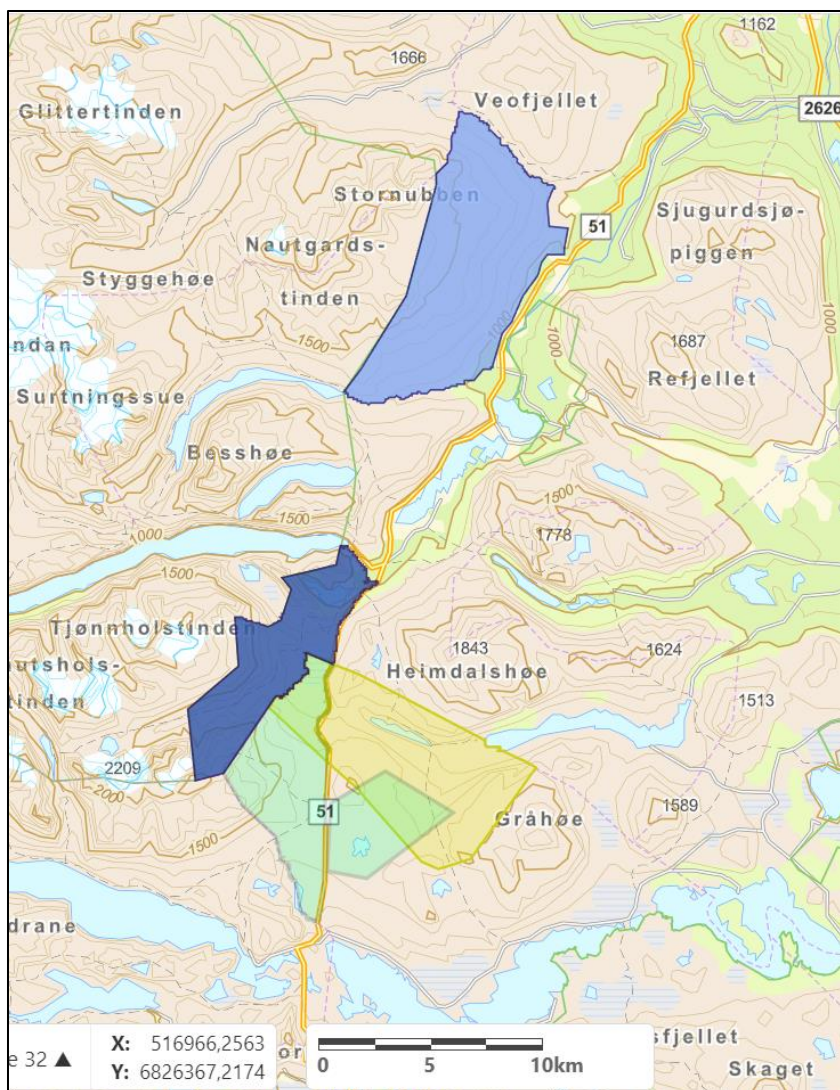
Statskog er grunneier i hele utredningsområdet. Det meste av arealet er statsallmenning, men et mindre areal er statsgrunn utenfor statsallmenning, se figur 6. Med noen unntak forvaltes også dette området som en statsallmenning.

Vågå fjellstyre forvalter bruksrettene til setring, beite, jakt, fangst og fiske i Langmorkje statsallmenning, og Øystre Slidre fjellstyre forvalter tilsvarende rettigheter i Øystre Slidre statsallmenning og Statskogs eiendom i Heimdalen.

Skogen i Langmorkje blir forvalta som bygdeallmenning (Langmorkje almenning).

Fjellstyrene i Vågå og Øystre Slidre har utredet områdenes bruk for landbruk, tamreindrift og jakt og fiske. Av disse rapportene framgår det at det i Vågå er 18 setrer som grenser inn til utredningsområdet som holdes i hevd gjennom beting av sau vår og haust, beiting av ungdyr av storfe og ved grovfôrproduksjon. I Vågå berører utvidelsesplanene 3 beitelag med 13 medlemmer (Vågå fjellstyre 2024), samt Vågå Tamrein AS. Vågå Tamrein AS har 215 aksjeeiere, alle fra Vågå (<https://www.proff.no/aksjon%C3%A6rer/bedrift/v%C3%A5g%C3%A5-tamrein-as/998995744>). I Øystre Slidre er det ett beitelag med rundt 10 medlemmer som benytter utredningsområdene.

Et vern vil ikke innskrenke disse bruksrettene.

Figur 6. Eiendomsforhold i studieområdet

Blå områder: Langmorkje Statsallmenning i Vågå kommune

Grønt område: Øystre Slidre Statsallmenning i Øystre Slidre kommune

Grønt område med gul overlapp: Heimdalen; Statsgrunn utenfor statsallmenning i Øystre Slidre kommune).

5.1 Langmorkje Allmenning

Skogen i Langmorkje er fra 1948 forvalta som bygdeallmenning («Langmorkje Almenning»), som også står for drifta på sagbruket i Randsverk. Det er 426 bruksberettigede bruk i almenningen.

Det er kun [7 statsallmenninger](#) i Norge der skogsdrift og virkesrett forvaltes som bygdeallmenninger. Landbruksdepartementet vurderte i 2004 om denne forvaltningsformen skulle omfatte flere allmenninger, og utredet da styrker og svakheter ved denne typen forvaltning sammenlignet med at skogen forvaltes av Statskog. Langmorkje Allmenning anførte da som fordeler bl.a. at de bruksberettigede rådde over hele skogressursen sjøl, og ga nærhet til de bruksberettigede (Arnesen 2004).

Innføring av bygdeallmenningssstyret for skogsdrifta innebar lokal kontroll over skogressursen, og at de bruksberettigede unngikk en «sentralmakt» i form av Statskog. «Langmorkje almenning. Glimt fra historien» (Fritsvold, (red.) 1999) ble utgitt til 50-års-jubileet for almenningen. Jubileumsboka belyser tidligere motsetninger mellom lokal og nasjonal forvaltning.

Allerede i 1874 ble det uttrykt en lokal avmaktfølelse grunnet i at almenningstyrets synspunkter ikke blir hørt sentralt. I 1939 kommer dette på ny til syne når fredning av deler av allmenningen er aktuelt:

«Vågåbygda er som kjendt en utpreget fjellbygd, og har all sin dag været henvist til å finne vegen både til høgfjellet og de lavereliggende strøk for å trygge sine levekår både for jordbruket og for å finne livberging for sitt folk. Gjennom tidene har mosetaking været en avgjørende faktor for jordbruket – og om sommeren de gode fjellbeiter – likesom jagt og fangst har spilt en avgjørende rolle i kampen for det daglige brød. Ved at fredning blir iverksatt ser vi all disse våre interesser truet- -»

Også i forhold til eiendomsrett til setrer, buer og hyttetomter har almenningssstyret og staten stått mot hverandre opp gjennom årene:

«I 1917 har styret fått brev fra skogdirektøren som vil høre styrets grunner for å tilrå butomtefeste til en bruksrettshaver, og samtidig gå i mot feste til en utenbygdsboende. Denne søknaden «-kunde på ingen måte anbefales av den grund at skulde alle utenbygds folk som man kunde tenke ønsket sig tomter for opførelse av sportshytter i fjeldet, vilde snart både fjeldene og fiskevandene disponeres utelukkende av utenbygds folk, noget som bygdens ikke finder sig beføiet i, og vil derfor gjøre alt hvad det står til deres rådighet av avverge, og derved bevare sine bruksrettigheter».

For de almenningsberettigede har almenningen en økonomisk verdi, ved at de har rett til uttak av materialer. I 2004 utgjorde slikt uttak 10% av avvirkningen i almenningen (Arnesen 2004). I [perioden 2019-2023](#) har årsresultatet for almenningen vært negativt to av fem år. Det har ikke vært utbetalt utbytte i perioden.

Utredningsområdet Hindflyene omfatter mellom 150-200 daa produktiv furuskog. Den økonomiske verdien av området er vurdert slik: «Daglig leder for Langmorkje almenning vurderer verdien av skogen for å være av mindre betydning, og at eit vern av dette området vil vere uproblematisk» (Vågå fjellstyre 2024).

6. Samla vurdering

Det er hevdet at begrepet nasjonalpark har en dobbelt betydning. På den ene sida står det for vern av natur, langsiktig ansvar og positive naturopplevelser. På den andre sida har det stått for sentralmaktens overgrep på lokal arealbruk gjennom byråkrati, et begrensende regelverk og bortfall av lokal råderett (Sandell 2000). Antakelig er det denne dobbelte betydningen som gjenspeiles i spørsmål om endringer i opplevd verdi når et område vernes, og resultater fra ulike undersøkelser mer generelt.

Tyske kulturanthropologer har tolket kampen for det enestående ved lokal kultur og lokal identitet som en kompensasjon for mangler på andre områder (Sunnus 1997). Når den økonomiske situasjonen forverres og den politiske innflytelsen reduseres, slik mange utkantsamfunn opplever, krever dette nye strategier for positiv identifikasjon med lokalsamfunnet. Fokuseringen

på naturverdiene som bruksverdi og den tradisjonelle utnyttingen av naturområdene som en kontrast til storsamfunnets verneforståelse av natur, kan være en slik strategi. Det er derfor sannsynlig at et vern vil ha en viss negativ innflytelse på den lokale identiteten, ikke som en enkeltstående hendelse, men som en del av en generell samfunnsutvikling der mange utkantsamfunn er presset økonomisk, politisk og kulturelt.

Det er ikke mulig å kvantifisere hvilke konsekvenser et vern vil ha for den lokale identiteten og tilhørigheten. Ulike studier tyder imidlertid på at et vern ikke har så stor betydning for den enkeltes bruk, men at det likevel er en frykt for innskrenkninger i formelle rettigheter og ikke minst det lokale selvstyret.

Undersøkelsene om lokal identitet i verneplanprosessene for Reinheimen og Breheimen skjedde før det ble innført lokale forvaltningsstyrer, dvs. at det var daværende Fylkesmenn som var forvaltningsmyndighet i de nasjonalparkene som allerede var opprettet. Formålet med innføring av lokale forvaltningsstyrer var å styrke lokal medvirkning i forvaltningen, øke bevisstheten om og eierskap til verneområdene, samt skape bedre lokal forankring i de berørte kommunene. En evaluering av den nye forvaltningsordningen viser at disse målene til en viss grad er nådd (Lundberg et. al 2021):

Hovedinntrykket fra intervjuene er altså at stoltheten og bevisstheten om de lokale verneverdiene er stor, og har blitt styrket.....Forvaltningsmodellen har ført til økt lokal forankring, eierskap til og bevissthet om verneverdiene.

Vågå og Øystre Slidre skiller seg i utgangspunktet ut fra de andre kommunene i Innlandet som ble forespurt om en frivillig verneplanprosess, ved at de samtykket til at en slik verneplanprosess kunne igangsettes. Riktignok med en klar forutsetning om at kommunene har «veto» og kan avbryte prosessen når som helst. I utgangspunktet er det imidlertid ikke en gjennomgående negativ holdning til vern i de to kommunene.

Jotunheimen nasjonalpark ble opprettet i 1980 og Langsua nasjonalpark i 2011. (Den Norske Turistforening fremmet for øvrig et forslag om nasjonalpark i Jotunheimen allerede i 1904). Nasjonalpark-instituttet er derfor veletablert i disse kommunene, og begge kommuner er med i den frivillige sertifiseringsordningen for nasjonalparkkommuner.

I både Øystre Slidre og Vågå er nasjonalparkstatusen tatt aktivt i bruk av reiselivet. Lokaliteter for «moderne» friluftsliv har ført til etablering av nasjonale anlegg og internasjonal anerkjennelse. Aktivitetene har hatt lokaløkonomiske effekter. Samlet sett har dette sannsynligvis medført en betydelig aksept i lokalsamfunnene for at utmarka brukes til andre aktiviteter enn den tradisjonelle og landbruksbaserte bruken.

Undersøkelsene fra Nord-Gudbrandsdalen som er gjennomgått viser en delt holdning i befolkningen til verneområder, og at holdningene er mest negative blant de med materielle rettigheter. De foreslåtte utredningsområdene er statsallmenning, og grunneier er en nasjonal institusjon; Statskog. Innen statsallmenningen har imidlertid (grupper av) lokalbefolkningen særretter i form av setring, beite, jakt og fiske. I tillegg forvaltes skog i Langmorkje som en bygdeallmenning, med et lokalt allmenningsstyre. Ut fra undersøkelser i andre områder må en forvente at en større andel i denne gruppen vil oppleve at et vern vil svekke egne rettigheter, lokal innflytelse og tilhørighet til området.

Samlet sett vurderes imidlertid konsekvensene av en utvidelse av Jotunheimen nasjonalpark å ha begrensede negative konsekvenser for den lokale identiteten i de to kommunene.

Referanser

- Arnesen, T. 2004. Om utvidelse av ordningen statsallmenninger forvaltet som bygdeallmenninger (skog og virkesrett). [ØF-rapport 15/2004](#).
- Fageraas, K. 2021. Har utmarka blitt historie? I F. Flemsæter & B. E. Flø (Red.), [Utmark i endring](#) (Kap. 10 s. 265–283).
- Forberg, S. 2002. Finst det ein "fjellbygdidentitet"? Innleiing om kulturell identitet og utmarkforvalting på konferanse i Lom 18. januar 2002. [UTMARK - tidsskrift for utmarksforskning 2002-2](#).
- Fritsvold, R. (red.) 1999. Langmorkje Almenning. Glimt fra historien. [Langmorkje Almenning](#).
- Hidle, K. 2019. How national parks change a rural municipality's development strategies – The Skjåk case, Norway. [Journal of Rural Studies](#). Volume 72, December 2019, pp 174-185.
- Kaltenborn, B.P. & Thorsberg, A. 1998. Bruk og vern hand i hand? - Lokal medvirkning i utvidelsen av Rondane nasjonalpark. [ØF-rapport nr. 08/1998](#).
- Koppen, G. & Stokke, K.B. 2008. Konsekvensutredning av vern i "Breheimen-Mørkridsdalen". Tema: Lokal tilhørighet og framtidig forvaltning. [NIBR-notat 2008:106](#).
- Lundberg, A.K., Gundersen, V., Fauchald, O.K., Vistad, O.I., Fedreheim, G.E., Bardal, K.G. & Gjertsen, A. 2021. Evaluering av forvaltningsordning for nasjonalparker og andre store verneområder. [NF-Rapport nr. 01/2021](#).
- Meyer, R. og Strandli, B. 2021. Færder nasjonalpark – lokalt initiativ og nasjonale verdier. I Broch Hauge, K. og Stokke, K.B. (red.) 2021. Integrert kystsoneforvaltning Planfaglege, samfunnsvitskapelege og juridiske perspektiv, s. [434-455](#).
- Reiten, M. 2013. Allmenningsrett og naturvern i Skjåk. [UTMARK - tidsskrift for utmarksforskning. Nummer 2 2013](#).
- Relph, E. 1976. Place and placelessness. London: Pion Limited.
- Sandell, K. Ett reservatsdilemma. Kiruna nationalparksförslag 1986-1989 och makten över fjällen som fritidslandskap. [ETOUR, Rapport 2000:5](#)
- Strand, O., Flemsæter, F., Gundersen, V. & Rønningen, K. 2013. Horisont Snøhetta. - [NINA Temahefte 51](#).
- Sunnus, M. 1997. "Öland is Different". The Contradistinction of "Inside" and "Outside" in the Construction of a Regional identity. [Anthropological Journal on European Cultures. Vol. 6, No. 1, Mare Balticum: Societies in Transition \(II\) \(1997\)](#), pp. 39-59
- Vorkinn, M. & Riese, H. 2001. Environmental concern in a local context - the significance of place attachment. [Environment and Behavior](#), Vol. 33 (2), pp. 249-263.
- Vorkinn, M. 2002. Lokal tilhørighet, bruk og synspunkter på framtidig forvaltning av Reinheimenområdet. [ØF-rapport 09/2002](#).

Vorkinn, M. 2021. [Rapport fra innbyggerundersøkelser 2021](#). Statsforvalteren i Innlandet og Nasjonalparkriket AS.

Vågå fjellstyre. 2024. Utredningsområde Hindflyene og Leirungsdalen – Utviding av Jotunheimen nasjonalpark – Vågå kommune. Områdebruk og verdivurdering landbruk, tamrein, jakt/fiske og infrastruktur.